

A szlovén kollektív tudatban a szlovén ember szorgalmas és istenfélő munkás, aki számára a munka kötelesség, nem pedig a függetlenséghez és a megújuláshoz vezető út.

A szerző által vizsgált cikkekben a bevándorló vendégmunkásokat, a „balkáni férfiakat” már nem pökhendi, nőgyűlölő, barbár, erőszakos, primitív és patriarchális gondolkodású emberként ábrázolják, akik potenciális veszélyt jelentenek a szlovén nemzeti egységre, hanem ártalmatlan és tehetetlen tragikus hősként. Ez a fajta demokratikus diskurzus azonban, amely szerint a bevándorlóknak az áldozatot kell meglátni, csapdát rejt magában. A pszichoanalitikus elmélet szerint egyfajta örömet okoz, ha nálunk alantasabb helyzetben lévő embereket, jelen esetben passzív vendégmunkásokat látunk, mert ezáltal hatalmasabbnak érezzük saját magunkat. Amikor tehát a média a kollektív alany pillantását a bevándorló munkásokra irányítja, az alanyt nem is a látvány nyűgözi le, hanem az a hatalmi viszony, amit ez a pillantás kifejez, azaz a szlovén dominancia tudata a „Balkán” felett – különösen Szlovénia múltbeli, történelmi alávetettségének tükrében Európával szemben.

A vendégmunkásokról festett kép felidézi a szlovén irodalmi hagyományt és a népet ért történelmi traumát, így arra is képes, hogy feloldja ezt a sérelmet azáltal, hogy most már Szlovéniát mutatja erősnek, aktívnak és európainak a Balkánhoz képest. A humanitárius diskurzus tehát valójában leképezi az erőviszonyokat, és újratermeli a rendszerszintű egyenlőtlenségeket a szlovének mint cselekedni és segíteni képes (európai) emberek és a bevándorló munkások mint könyörületre szoruló egyének között. A vendégmunkások tehát csak politikai cselekvőképességüktől megfosztott áldozatként elfogadhatók a szlovén társadalom számára. Ez a látásmód a bevándorlás problémáját a magánszféra irányába tolja el, és egyúttal megakadályozza, hogy a szlovén társadalom strukturális vagy politikai szinten nézzen szembe a bevándorlás, a szegénység és a létbizonytalanság kérdésével.

Pethő-Szirmai Judit

A lengyelek Kalmükföld etnoszociális térségében

Belousov, S. S.: Poláki v etnosocial'nom prostranstve Kalmykii. = Slavánovedenie 2015. 3. sz. 83–88. p.

Kalmükföld soknemzetiségű köztársaság, területén mintegy száz nemzetiség képviselői élnek, köztük lengyelek is. A lengyel etnikai csoport itt sohasem volt nagyszámú, ennek ellenére a lengyelek jelentős mértékben hozzájárultak a kalmük kultúra kutatásához és aktívan részt vettek a kalmükföldi szakember-utánpótlásban. Sajnálatos módon a lengyel–kalmük kapcsolatok tudományos kutatása még várat magára. A lengyel–kalmük kapcsolatok történetét először I. V. Borisenko kalmük történész érintette az egyik elisztai újságban 1990-ben megjelent cikkében, amelyben azokról a lengyel kutatókról és művészekről írt, akik műveikben kalmük témákat dolgoztak fel. Azóta e téren nem születtek újabb kutatási eredmények. Az ismertető tanulmány a szerző szándéka szerint ennek a hiánynak a pótlására hivatott.

A kalmükek és a lengyelek közötti politikai kapcsolatok a XVII. század közepéig nyúlnak vissza. 1653-ban a lengyel vezetés K. Szymański nemest küldte a kalmükökhöz azzal a feladattal, hogy tárgyaljon velük egy esetleges szövetségről a zaporozsjei kozákok és a krími tatárok ellen. Küldetésének eredményeit nem ismerjük. Z. Abramowicz történész szerint Szymański meg sem érkezett a kalmükökhöz. A XVII. század második felében viszont a kalmükek Oroszország szövetségeseiként vettek részt a lengyelek és a tatárok elleni háborúban. Érdekes, hogy ennek ellenére a lengyelek nem hagytak fel azokkal a próbálkozásaikkal, hogy a maguk oldalára állítsák a kalmükeket a krími tatárok elleni háborúban. Ebből a célból 1672-ben K. Kowalewskit küldték tárgyalni a kalmükökhöz.

Az északi háború idején a kalmükek I. Péter parancsára II. Ágost lengyel királyt támogatták a svédek ellen, ami lehetővé tette, hogy a lengyelek közelebről is megismerkedjenek ezzel a sztyeppe néppel.

A lengyelek részt vettek az alsó-volgai ortodox misszió létrehozásában is. Ezt az orosz ortodox egyház szent színódusa 1725-ben létesítette, miután Bakszadaj Dordzsi, Ajuka kán unokája felvette a kereszténység-

get. Nagy Péter utasítására ekkor egy mozgó tábortemplomot ácsoltak, s a misszió élére egy ortodox vallású lengyelt állítottak Nikodem Lenkiewicz személyében. Ő 1673-ban született a mai brjanszki területen, 1715-ben ortodox szerzetes lett a kijevi barlangkolostorban. A kalmük misszió szervezésekor azért esett rá a választás, mert ismerte a kalmük nyelvet, amelyet kijevi szerzetes korában sajátított el, amikor 1717 után azon a környéken kezdték letelepíteni a kereszténnyé vált kalmükeket. 1725 és 1750 között, amikor a misszió élén állt, 432 kalmüket keresztelt meg, majd 1732 és 1734 között újabb 1232 főt. A misszióbéli szolgálata idején segítségül küldtek neki öt diákot a moszkvai szláv–latin iskolából, s ezek egyike, A. Czubowski, szintén lengyel volt, aki a kalmük nyelv ismerete és a kalmükek térítésében elért eredményei révén protopópa lett a Volga menti Sztavropolban (ma: Togliatti), amelyet kikeresztelkedett kalmükek alapítottak. Czubowski nagy szolgálatot tett a kalmükek közt működő ortodox misszionának: hatezer kalmüket térített meg, lefordította a négy evangéliumot kalmük nyelvre, és ábécéskönyvet szerkesztett a kalmükek számára.

Lengyelország nagy részének Oroszországhoz csatolása után a lengyelek ismeretei a kalmükekről jelentősen kibővültek. 1797-ben a nomád kalmükek szálláshelyeit felkereste Jan Potocki lengyel történész és néprajzkutató, aki tapasztalatait orosz nyelvű útleírásban publikálta. Magában Lengyelországban is jelentek meg híradások a kalmükekről, többek között 1870-ben K. Pruszyński tollából, ám a legnagyobb hatású lengyel kutatója a kalmük nyelvnek és kultúrájának Władysław Kotwicz szentpétervári egyetemi tanár volt, aki a forradalom előtt négy kutatóutat is tett a kalmüekhez, amelyek során gazdag filológiai anyagot gyűjtött. Ezek alapján 1905-ben egy kalmük közmondásgyűjteményt, majd 1915-ben egy kalmük nyelvtant is publikált.

A művészek közül említésre méltó Aleksander Orłowski grafikus, aki a XIX. század első harmadában készült kalmük tárgyú képeivel tűnt ki. Művei orosz és lengyel múzeumokban láthatók. Józef Chełmoński Lóvásár című kalmük tárgyú festménye a szczecini múzeumban került elhelyezésre.

Az 1860-as években a cári kormányzat az asztrahanyi kormányzóságot lengyel felkelők száműzetési helyévé kívánta tenni. Az 1883. évi

felkelés után ide telepített 29 családból kilenc a kalmük területre jutott, majd 1865–1868 között is érkezett még három család. A lengyelek többnyire nemesek voltak, ám a száműzetésben állami parasztoknak minősültek és nem költözhetek városokba. Megélhetésüket számukra szokatlan munkával biztosították, legtöbbször földművelésbe kezdett, mások állattenyésztők, iparosok vagy bérmunkások lettek. A levéltári források arról tanúskodnak, hogy a lengyelek megérkezésük után néhány évvel gazdaságilag talpra álltak, jó kapcsolatot alakítottak ki a helyi lakossággal, ám kalmükföldi tartózkodásukat átmenetinek tartották, s reménykedtek abban, hogy hazatérhetnek. Az 1917. évi forradalomra már nem is maradt kimutatható számú lengyel lakos Kalmükföldön, nyilván időközben sikerült hazatelepülniük vagy más régiókba költöztek. A politikai száműzöttek közül Józef Bentkowski hagyott maga után számottevő szellemi örökséget: miután leszerelt a cári hadseregből, Sztavropolban telepedett le, és az 1860-as években onnan kiindulva járta be a kalmük földeket, értékes néprajzi anyagot gyűjtve útjai során.

A forradalom után a szakemberhiánnyal küzdő Kalmükföld közigazgatásának megszervezésére többek mellett számos lengyel tisztviselő is érkezett, 1926-ban 24, 1939-ben már 53 lengyel lakosa volt az autonóm területté átszervezett Kalmükföldnek, számuk 1979-ben 149 főt tett ki, majd fokozatosan csökkenni kezdett, részben az elvándorlás, részben a természetes szaporulat hiánya miatt. A lengyelek mintegy fele a gorodovikovszki járás falvaiban él és mezőgazdasággal foglalkozik, mintegy negyedük pedig a fővárosban, Elisztában lakik. A kalmükföldi lengyeleknek már csak egy harmada tud lengyelül, a többiek anyanyelvükként többnyire az orosz (60%), néhányan pedig az ukránt (8%) jelölték meg. 2001-ben Gorodovikovszkban az ottani lengyelek egy csoportja kísérletet tett egy lengyel egyesület megalakítására, ez azonban 2003-ra elhalt.

Sikeresebbnek bizonyult a lengyeleknek a katolikus egyház újjászervezésére irányuló tevékenysége. 1993-ban jelentek meg a ferences misszionáriusok és már 1994-ben megalakult Elisztában az Assisi Szent Ferenc gyülekezet, egy évvel később pedig Gorodovikovszkban a Pádúai Szent Antal és Veszjoloje községben a Maksymilian Kolbe nevét viselő gyülekezet. A 2010-es évek elejéig a gyülekezetek papjai lengyel állam-

polgárok voltak. A hívek között a lengyeleken kívül a helyi németek is ott vannak.

Az utolsó oroszországi népszámlálás (2010) már csak 61 lengyelt talált Kalmükföldön, ami előrevetíti e népcsoport belátható időn belüli eltűnését a köztársaságból.

Zoltán András

Nemzetépítés a modernkori Európában

Marius Turda, Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950), Polirom Kiadó, Bukarest, 2014. 197.

A recenzálni kívánt mű tavaly látott napvilágot a Polirom kiadó gondozásában Răzvan Pârâianu fordításában. A könyv eredetileg angol nyelven jelent meg 2010-ben. Marius Turda az Oxford Brookes Egyetem történész professzora, az eugenika és biopolitika történetének kutatója. A témában számos könyve jelent meg, amelyek egy országra (Magyarország vagy Románia) vagy az eugenika egy-egy aspektusára fókuszálnak.

Jelen műben a történész nem kisebb munkára vállalkozott, mint hogy 150 oldalban (törzsszöveg) összegző módon bemutassa az eugenika alakulását a kezdetektől a második világháború végéig. Az alcímekben szereplő 1850-1950 közötti időszak meghatározása így inkább csak orientáló jelleggel bír, mintsem a tényleges idahátorakat jelentené. A szintézisre törekvésen túl a könyv újszerűsége abban rejlik, hogy új értelmezési kereteket ad a modern nemzetépítés és a biopolitika megértéséhez. A szerző az eugenika elemzésekor a főbb csomópontokra helyezi a hangsúlyt, melyet az egyes európai országokból vett példák-
kal támaszt alá. A bevezetést és az összegzést nem számolva a könyv négy nagyobb tartalmi egységre tagolódik. Marius Turda az elsőben a modern eugenika kialakulásának narratíváját tekinti át a 19. század második felétől a 20. sz. elejéig terjedő időszakra fókuszálva. A második fejezet időbeli kifutása igencsak rövid: az első világháború. Ennek oka, hogy az eugenikában ekkor paradigmaváltás következik be. A tudo-

mányban és a politikában felerősödtek az egészségügyről, eugenikáról, demográfiáról és általában a népesedésről szóló diskurzusok. Elterjedt a nemzeti és rasszista szemléletmód. Ezek gyakorlatba ültetésére a két világháború közötti időszakban került sor. Ezt, vagyis az eugenika gyakorlati alkalmazását vizsgálja a harmadik fejezet. 1930-1940 között az európai államok többsége negatív eugenikai törvényeket fogadott el a házasság szabályozására, a szexuális szegregációra vagy a sterilizációra vonatkozóan. A fő cél az „egészséges nemzet” megteremtése volt. Az utolsó fejezet a biopolitikára épül. A biopolitika az eugenikával és a központosított nacionalizmussal a homogén nemzetállamok megteremtésének eszközeként jelenik meg.

Az eugenika vagy más szóval fajegészségtan, illetve fajnemesítés célja az örökölt fizikai és szellemi tulajdonságok javítása különböző beavatkozások által. Az ezzel foglalkozó biológusok között a legtöbb vitára az adott okot, hogy a környezeti tényezők milyen hatással vannak az egyén örökölt jellemzőire. Az egyik álláspont szerint a természeti és a társadalmi (külső) tényezők sokkal nagyobb súllyal estek latba, mint a származás (belső tényezők). A másik oldal sokkal nagyobb szerepet tulajdonít az öröklődésnek, a környezeti és a társadalmi hatásoknak. Ez utóbbi álláspontot képviselte az eugenika kidolgozója Francis Galton. A szerző nemcsak bemutatja, olyan tudósok nézeteit, mint Jean Baptiste Lamarck, Johann Gregor Mendel, Karl Pearson vagy éppen August Weismann, hanem ütközteti azokat. Ugyanakkor rávilágít azokra a folyamatokra is, amelyek életre hívták az öröklésre és annak javítására vonatkozó tudományos diskurzusokat. Egyik okként a dekadenciát, az emberiség hanyatlásának érzését jelöli meg, amely áthatotta a 19. század végi Európát. Mindez kihatott a tudományra is. A könyv írója számos szerző erre vonatkozó munkáját ismerteti. Mi ettől most eltekintünk. Elégedjünk meg csupán annyival, hogy ezek a munkák az emberiség hanyatlását, degenerációját vetítik előre. Megoldásként az eugenikán alapuló módszerek alkalmazását javasolják. Ennek szellemében újraértelmezik az egyént és a nemzeti közösséget. A nemzetet a tudomány, a természetes szelekció és a származás ismérvei alapján határozzák meg. Sürgetik az állam fajvédő politikájának kidolgozását: a biológiai reprodukció kontrollját, mely értelmezésükben a társadalmi és biológiai faji